

ERKKI TUOMIOJA

POLIITTISET PÄIVÄKIRJAT 1998–2000

Ei kai eilisestä
jäänyt
vammoja

Tammi

ERKKI TUOMIOJA

EI KAI EILISESTÄ
JÄÄNYT VAMMOJA

Poliittiset päiväkirjat
1998–2000

TOIMITTANUT VELI-PEKKA LEPPÄNEN

Lukijalle

Nyt julkaistava poliittisten päiväkirjamerkintöjeni kolmas osa vuosilta 1998–2000 on editoitu samojen periaatteiden mukaan kuin edellisetkin osat. Merkintöjen lyhentämisessä ja karsimisessa on noudatettu aikaisempaa linjaa.

Lyhentäminen on kohdistunut ennen muuta kaikkeen henkilökohtaiseen perhe- ja kotielämään sekä vapaa-ajan käyttöön liittyvään. Tämä koskee erityisesti 87-vuotiaana huhtikuussa 1998 kuolleen äitini Vappu Tuomiojan viimeisiin aikoihin, hoitoon ja pesänselvitykseen liittyneitä asioita, joita käsittelevät runsaat päiväkirjamerkinnät olen lähes kaikki poistanut.

Mukaan otettuja alkuperäisiä, enintään kahden päivän viiveellä tehtyjä muistiinpanojani ei ole miltään osin muutettu. Niitä on luettava ennen muuta rekisteröimieni tunnelmien ja vaikutelmien kuvauksena. Sanatarkkuuteen en ole kuin vain muutamassa aivan poikkeuksellisessa tilanteessa pyrkinyt. Kun alkuperäiset merkinnät aikanaan päättyvät Kansallisarkistoon, tulevat ne olemaan kaikilta osin tutkijoiden vapaassa käytössä.

Teos on edellistä samoin kolme vuotta kattanutta *Luulin olevani aika piruileva* -kirjaa paksumpi. Se ei johdu vain siitä, että muistiinpantavaa on ollut työtehtäviin liittyen nyt enemmän, vaan myös siitä, että olen nyt jättänyt aikaisempaa enemmän tekstiin merkintöjä myös sellaisista matkoista, tapaamisista ja kokouksista, joilla ei ole ollut erityisempää poliittista merkitystä. Olen tehnyt näin siksi, että se antaa paremman kuvan siitä millaisista tärkeistä, vähemmän tärkeistä ja merkityksettömistäkin asioista ministerin työpäivät koostuvat.

On jälleen korostettava sitä, että merkinnöistäni löytyvät kommentit ja arviot ovat, paitsi tietenkin subjektiivisia, täysin ajankohtaan sidottuja. On siten selvää, että ne eivät sen enempää kaikkien asioiden kuin henkilöiden osalta vastaa nykyisiä käsityksiäni. Erikseen on syytä mainita tämä kolmen henkilön osalta. Edellisistä osista näkyi selvästi monasti antagonistinen suhteeni Kalevi Sorsaan. Nyt näistä muistiinpanoista näkyy, miten olimme puolin ja toisin voineet jättää sen vähitellen taaksemme ja löytää monessa suhteessa yhteisen näkemyksen maailmanmenosta ja Suomen tilasta.

Kaksi muuta henkilöä, Arja Alho ja Sauli Niinistö, ovat usein näissä merkinnöissä mukana yhteyksissä, joissa tilanteet ja asioiden hoito saattoivat

meidät vastakkain ja kirvoittivat – varmaan heidänkin päiväkirjamerkinnöissään, jos he sellaisia tekivät – varsin kriittisiä kommentteja toisistamme. Siksi olen erityisen iloinen, että molemmat ovat olleet jo pitkään uusissa asioissa ja tilanteissa minulle hyvin tärkeitä ja rakentavia yhteistyökumppaneita.

Tuusulassa 31.7.2018

Erkki Tuomioja

Oppositiomies ja ministeri

Erkki Tuomiojan poliittiset päiväkirjat vuosilta 1998–2000 kuvaavat tärkeää käännettä poliitikon elämässä. Yhteiskunnan asioissa yli 30 vuotta häärännyt Tuomioja nimitettiin ensi kerran ministeriksi keväällä 1999, Paavo Lipposen kakkoshallituksen kauppaja- ja teollisuusministeriksi. Ja vuotta myöhemmin hän vaihtoi ulkoministeriksi Tarja Halosen noustua presidentiksi.

Uusi positio muokkaa miestä. Kurittomaksi luokiteltu Tuomioja ei luovu itsenäisestä ajattelustaan ja roolistaan, mutta pakko sitoutua hallituksen linjaan luo pidäkkeitä hänen esiintymisiinsä. Siltikin Lipponen puhuttelee ja ojentaa tätä hallituksensa jäsentä toistuvasti; sananvaihdot ovat kihiseviä ja Tuomioja kirjaa ne tuoreeltaan talteen. Usein huoahtaan, että miksi vain hän tohtii artikuloida vasta-argumentteja demarien hallitusryhmässä, vaikka kahden kesken moni muukin sanoo olevansa yhtä mieltä.

Kokoomuslaisen valtiovarainministeri Sauli Niinistön kanssa Tuomioja joutuu tuon tuosta ankariin mittelöihin – niin asiasisältöjen kuin tämän asiattoman käytöksen vuoksi. Ei yhteistyö muiden puolueiden ministerienkään kanssa ole kitkatonta, mutta silmin nähden Tuomioja nauttii luottamusta hallituksen riveissä. Hänen tietämyksensä ja poliittisen kokemuksensa syvyys tunnetaan ja tunnustetaan.

Tuomiojan päiväkirjojen laatu pitää. Ministeriys ja lisääntyvä kiire eivät suinkaan harvenna hänen ylöskirjauksiaan, vaan melkein pä päinvastoin: monet keskeiset hetket ja päätökset siirtyvät paperille tunnontarkasti – ollaan Suomessa, EU:n huippuistunnossa tai Valkoisessa talossa. Muutaman vuosikymmenen päästä hänen havaintojaan kiittävät myös historiantutkijat.

Ajanjaksolle osui pitkä panttivankikriisi Filippiineillä. Yhdessä Saksan ja Ranskan kollegoidensa kanssa Tuomioja koordinoi sitkeästi toimia, joilla vangit saatiin lopulta turvaan. Ulkoministeriössä tehtiin kovassa paineessa töitä kesällä 2000.

Päiväkirjat julkaistaan entisin tunnusmerkein: henkilö- ja lyhenneluettelot auttavat luentaa, samoin kuin tapahtumatiivistykset kunkin kuukauden alussa. Tuomiojan tekstin olen säilyttänyt varsin alkuperäisenä, totta kai hivenen karsien, lausetta sieltä täältä lyhentäen, virtaviivaistaen. Kuitenkin hänen ajatuskulkunsa ovat yhä ehdottomasti ennallaan.

Helsingissä 6.8.2018
Veli-Pekka Leppänen

VUOSI 1998

Tammikuu 1998

-
- 4. tammikuuta: Israelin ulkoministeri David Levy kritisoi pääministeri Benjamin Netanjahua rauhanpyrkimysten hylkäämisestä, ja ilmoitti eroavansa hallituksesta.
 - 10. tammikuuta: Vihreä liitto tuki Suomen liittymistä EMU:un ensimmäisten maiden joukossa 1999.
 - 12. tammikuuta: Suomalaisten pörssiyhtiöiden arvioitiin tehneen 1997 parhaan nettotuloksen kautta aikojen, yhteensä 30 mrd. markkaa.
 - 14. tammikuuta: Voimaan tuli 1991 neuvoteltu Etelämannerta suojeleva sopimus, jonka oli määrä suojata mantereen luontoa seuraavat 50 vuotta.
 - 16. tammikuuta: Työministeriön mukaan Suomessa oli vuodenvaihteessa 407 200 työtöntä – tilastokeskuksen mukaan 321 000.
 - 20. tammikuuta: Tshekin parlamentti valitsi Vacláv Havelin uudelleen maan presidentiksi.
 - 31. tammikuuta: Pääministeri Paavo Lipponen ja Päivi Hertzberg vihittiin avioliittoon Helsingin Vanhassa kirkossa.
-

Torstai, 1. tammikuuta

[Martti] Ahtisaaren uudenvuodenpuhe on sekoitus konservatiivista populismia ja EMU-markkinointia.

Iltpäivällä käyn puolustusministerin uuden vuoden vastaanotolla Säätytalolla. Kyselen, erikseen, sekä KTM:n Taisto Turuselta että VVM:n Erkki Virtaselta, pystyvätkö he kertomaan, mitä järkeä IVO–Neste-fuusiossa on. Kumpikaan ei siihen pysty, vaan sanoo varsin suoraan pitävänsä hommaa mielettömänä, sekä substanssin että erityisesti sille kehitetyn hallintomallin osalta. Molemmat myös koskettelevat asian valmisteluun liittyvää päätöksenteon ongelmaa, jossa suppealle päättäjäjoukolle ei esitetä mitään vaihtoehtoja, vaan luodaan eduskuntaa myöten tilanne jossa valmiin ratkaisun hylkääminen aiheuttaisi (ainakin näin ihmisille uskotellaan) suuria ongelmia. Vaihtoehtojen puute kiusaa myös Ermei Kannista, jonka kanssa tulee puhetta helikopterihankinnasta. Hän sanoo ye-päällikkönä aina vaatineensa esittelyyn eri vaihtoehtoja, joita nyt ilmeisestikään ei tulla esittämään. Olemme samaa mieltä, että kuljetushelikopterit ovat perusteltuja, mutta taisteluhelikoptereita ei hänen mielestään kannata niiden suurten kustannusten vuoksi juuri lainkaan hankkia, koska jos ne todella otettaisiin puolustusjärjestelmän perustaksi niin niitä tulisi hankkia aivan toisenlaisella rahalla kun mihin kuitenkaan on mahdollisuuksia. Ranskan Rivieralla puolet ajastaan asustava frankofili on myös epäileväinen sen suhteen, että tämäkin hankinta aiotaan suunnata Yhdysvaltoihin

ja kertoo saaneensa aika lailla (ranskalaisten) ihmettelyä Hornet-hankinnoista. – Tämä Kannisen näkemys on sopusoinnussa sen kanssa, mitä muualtakin olen kuullut kenraalikunnan jakaantuneista mielipiteistä heko-hankinnan suhteen. Myös evp-komentaja [Lauri] Sutelan sanotaan arvostelevan hanketta ankarasti.

Perjantai, 2. tammikuuta

Katselen illalla tv:stä Oliver Stonen Wall Streetin. Sanoma on tietysti ihan hyvä, vaikka vähän naiivin osoitteleva.

Lauantai, 3. tammikuuta

Tänään HS:ssa on Unto Hämmäläisen juttu EMU:n tulevasta eduskuntakäsittelystä, jossa muiden ryhmäreiden ohella haastateltu minua. Kysymykseen omasta kannasta sanon, että se ei ryhmäryllä voi olla muuta kuin ryhmän ja puolueen kanta, mutta sanon myös, että pidän edelleen EMU:n luottamuskysymykseksi tekemistä vääränä menettelynä.

Maanantai, 5. tammikuuta

Lounas Presidentissä Jörn Donnerin kanssa, hänen aloitteestaan. Ei hänellä varsinaista asiaa ole, mitä nyt haarukoimme millaista on työ Euroopan parlamentissa. Donner ei, kuten on jo vaalien yhteydessä ilmoittanut, aio olla sinne enää ehdolla ja hän kysyy suunnitelmiani, yllättyy kun sanon etten edes tiedä aionko olla eduskuntaan ehdolla.

Luen Aulis Pöyhösen lähettämän ja hänen SM:lle toimeksiannosta valmistaman selvityksen kuntasektorin EMU-valmiuksien parantamisesta. Otsikkoaiheen osalta hänellä ei ole varsinaisesti originaalia sanottavaa, mutta mielenkiintoiseksi raportin tekee se, että vuodenvaihteessa ennen aikaiselle eläkkeelle siirtynyt Pöyhönen purkaa raportissa eri tahoille tuntemiaan kaunoja, arvostellen suorasukaisesti niin ministeri [Jouni] Backmania, Heikki Koskea kuin J.-P. [Jussi-Pekka] Alastakin. Murskaavimmat haukut hän kuitenkin kohdistaa kuntaosaston päällikköön Juhani Nummelaan, jonka toteaa täysin kyvyttömäksi tehtävänsä.

Hilkka Ahde soittaa ja kysyy lähtisinkö Speden Speleihin. Kieltäydyn kohteliaasti.

Tiistai, 6. tammikuuta

Heidi Hautala sanoo HS:n haastattelussa, että lieene parempi mennä EMU:un kuin olla sen ulkopuolella. Oletan Unto Hämmäläisen tavoittaneen hänet puhelimitse ja hän on sanonut suurin piirtein saman kriittisen, mutta varovaisen myönteisen EMU-kantansa kuin aiemminkin, mutta HS:lle ja sitä siteeraaville uutisvälineille

TV-uutisia myöten sopii tehdä asiasta iso uutinen tyyliin ”Hautala kannattaa EMU:a”. Tämä on samaa EMU-vyörytystä, johon Hämäläinen minutkin sitoi (ja siteeraa varmuudeksi uudemman kerran myös Hautala-jutussaan).

Klo 17 Forssassa ty:n kuusijuhlassa puhe.

Keskiviikko, 7. tammikuuta

Aamulla Nesteen hn. Keskustelua Neste-IVO-fuusiosta, jossa pääasiaksi nousee [Jaakko] Ihamuotilan voimakas perustelu sille, miksi uuden holding-yhtiön nimeksi tulisi tulla Neste-IVO. Kysyn täälläkin, voiko joku läsnäolijoista kertoa minulle mitä järkeä koko hommassa on. Ihamuotila yrittää urheasti, mutta aika ponnottomasti ja epävakuuttavasti, oletettavasti siksi ettei itsekään näe asiassa järkeä. Kokouksen jälkeen johtokunnan uusi jäsen Raimo Luoma tarjoutuu antamaan minulle yksityisopetusta asian ymmärtämiseksi.

Torstai, 8. tammikuuta

[Kalevi] Hemilä soittaa ja pyytää ”lupaa” olla poissa suuren vk:n 16.1. kokouksesta, koska hänellä on Saksassa tärkeä tapaaminen Saksan maatalousministerin kanssa. Suhtaudun joustavasti, sillä Hemilä on ministereistä se joka aina tunnontarkimmin ja asiallisimmin on suhtautunut eduskunnan rooliin EU-asioissa. Näin on siitä huolimatta – tai ehkä juuri siksi – että hän on ainoa hallituksen jäsen, jolla ei ole mitään parlamentaarista tai poliittista taustaa. Sananvaihtoa syntyy kuitenkin siitä, kun edellytän että paikalla on sitten, olkoon vaikka kuinka muodollisesti, kansliapäällikkö ministerin sijaisena. Tämä ei kuitenkaan sovi Hemilälle joka suorastaan kiihtyen selittää, ettei [Reino] Urosta voi päästää sinne ilman että hän möhlii asian, ei auta vaikka hänelle antaisi ohjeet ohjata vastaaminen muille virkamiehille, sillä oppositio Urosen heikkoudet tietäen nimenomaan osoittaisi kysymykset hänelle. Hemilä on asiassa niin tiukka, että ilmoittaa sitten peruuttavansa Saksan matkan, jollei muu auta. Pidän sitä kuitenkin liioiteltuna ja esitän, että hän lähettää Urosen siksi päiväksi jonnekin virkamatkalle niin, että pöytäkirjaan voidaan merkitä hallituksen edustajan olevan ”ministerin ja kansliapäällikön estyneenä ollessa” hierarkiassa seuraava virkamies. Näin sovimme.

Perjantai, 9. tammikuuta

Iltapäivällä Hanasaassa on Nesteen 50-v.seminaari. Ihmettelen aina sitä, mikä määrittelee tilaisuuden niin arvovaltaiseksi että reilu satakunta valtakunnan eliittiin kuuluvaa pääjohtajaa, vuorineuvosta ja professoria varaa kalenteristaan kolme tuntia istuakseen kuuntelemaan arvovaltaisia, sisällöltään yllätyksettömiä puheita, joita täällä esittävät pääministeri [Paavo] Lipponen, EU-komissaari [Christos] Papoutsis, Ruhrgasin varapääjohtaja Burckhardt Bergmann ja venäläinen vara-

ministeri ”Suomi Euroopan energiarajalla” -otsikon alla. Paikalla ovat jopa Heidi Hautala ja Osmo Soininvaara.

Illalla on Keilaniemessä Nesteen vastaanotto. Kutsuvieraita on kaksituhatta ja tungos sen mukainen. Näinkin suureen kutsulistaan on tullut paha moka: eilen näin eduskunnassa Pirkko Aron jolle sanoin että näemme sitten huomenna Nesteen juhlassa, jolloin ilmeni ettei hän hn:n ent. jäsenenä ole saanut kutsua. Paikanpäällä kuulen, että niin ikään on kutsumatta jäänyt ainakin hn:n ent. pj. Esko Niskanen, mikä on jo tosi iso moka.

Yritän täälläkin löytää jonkun, joka kertoisi minulle mitä järkeä IVO:n ja Nesteen yhdistämisessä on. Ainakaan Alec Aalto, K.H. Pentti, Mikko Tanner tai Raimo Ilaskivi eivät siihen kykene, jos kohta eivät taida yrittääkään.

Lauantai, 10. tammikuuta

Vihreät ovat sitten odotetusti päättäneet jatkaa hallituksessa ja tukea EMU:un menoa, mutta yllättävän suurella 31–13-enemmistöllä. Tulkitseen päätöksen niin, että hallituksessa jatkaminen oli asian ratkaisuille pääasia. Samalla saattoi kadota myös teoreettinen poliittinen turvapaikkani.

Maanantai, 12. tammikuuta

Iltapäivällä Elannon hn:n järjestäytymiskokous. Kokoonpanossa on pari muutosta. Esko Seppäsen tilalle on tullut Jorma Hentilä, Tuula Ahava on uusi porvariryhmässä ja demariryhmästä poisjääneiden Erkki Rantalan ja Vappu Taipaleen tilalle ovat tulleet Juhani Paajanen ja Jukka Pekkarinen. Hiljan 50 täyttäneellä Paajasella on karriääri muutoinkin hyvässä vauhdissa: hänestä on juuri tullut Vantaan sd-kunnallisjärjestön pj. ja tulee ensi vuonna [Juha] Sipilän seuraaja yhteistyöjohtajana. Huonompiakin valintoja voisi olla. Elannon viime vuoden alustavat tulostiedot ovat sellaisia, että budjetit on ylitetty ja saneerausohjelma etenee etupainotteisesti. Oleellinen kysymys tietenkin on, kertooko tulosparannus enemmän Elannon kilpailukyvyn parantumisesta vai siitä, että koko kaupalla menee nousukautena hyvin – eli mitä tapahtuu kun nousu päättyy?

Tiistai, 13. tammikuuta

Lounas Olli Arrakosken kanssa Presidentissä. Hän kertoo Tammen tuloskehityksen olevan kohtuullinen, vaikka joulumyynti kärjen puuttuessa jäikin pettymykseksi. Yhteiskunnallinen kirjallisuus on myös yleensä myynyt huonosti, esim. [Mauno] Koivisto ja hänen kustantajansa ovat pettyneitä tämän uusimman kirjan myynnin jäädessä 8500:aan (kun edellistä, huonompaa kirjaa myytiin 22 000), vain vähän parempaan kuin [Arja] Alhon 6500.

Keskiviikko, 14. tammikuuta

Claes Andersson soittaa ja kysyy, mitä mieltä olen helikopteri- ja miinakysymysten käsittelyn kytkemisestä, jota hän on esittänyt. Sanon etten ole kovin syvällisesti asiaa ajatellut enkä pohtinut sitä minkään porukan kanssa, mutta ensireaktion on kuitenkin ollut se että parempi olla yhdistämättä asioita. Helikoptereiden suhteen pidän tärkeimpänä sitä että ek:sta saataisiin pitävät madonluvut siitä, ettei hankinta saa ylittää budjettiraameja. Miinojen osalta en haluaisi lähteä edes keskustelemaan miinatyöryhmän lähtökohdista, koska miinakielto on asestariisuntatoimi jonka lähtökohtaisesti ei tulisi antaa aiheita minkäänlaiselle kompensatiovarustelulle, saati sellaiselle maksimiohjelmalle, jota armeija on työryhmän kautta syöttänyt.

Lounas Lauri Ihalaisen kanssa Svenska Klubbenilla. Onnittelen häntä tuposta, jota pidän todella hyvänä ja merkittävänä saavutuksena ja kuuntelen hänen kokemuksiaan prosessista. Laurikin on tyytyväinen, mutta kun kyselen uskooko hän että tällaisia sopimuksia enää tämän jälkeen Suomessa tehdään on hän epäilevämpi, ei vain tai edes ensisijaisesti työnantajien asenteiden vuoksi – jota minä epäilen – vaan sen vuoksi, löytyykö ay-puolelta tarpeeksi yhteistä tahtoa. Se kertoo siitä, että vaikka tämä tupo Laurin mukaan syntyi ay-liikkeen suurella yhtenäisyydellä (tietenkin AKAVA:a ja [Mikko] Viitasaloa lukuun ottamatta, jota Lauri ankarasti arvostelee) niin paineita on. Esim. Paperiliiton erityisongelmalle Lauri eri osoita lainkaan ymmärtämystä, sanoo liiton taistelevan asiasta jonka muut ovat välttämättömänä jo hyväksyneet ja siirtyneet valvomaan sitä, miten ns. ulkopuolista työvoimaa käytetään.

Puolueen tilasta Lauri on sikäli huolissaan, että kysyy miten voidaan välttää se että ek-ryhmässä ryhdytään vaalien lähestyessä käyttäytymään entistä enemmän varpusparven tavoin, kun nyt pitäisi päinvastoin keskittyä yhtenäiseen vaalityöhön. Minua huolestuttaa kuitenkin se, mitä hallituksen ja puolueen politiikka oikein on ja mitä sen parantamiseksi voitaisiin tehdä, jotta puolue ei näyttäisi vain uusliberalismin myötäilijältä. Laurikin tunnustaa ongelman ja puhuu siitä, että nyt pitäisi panna demaripäät yhteen ja sopia jostain positiivisesta ohjelmasta ja että pääministerinkin pitäisi joskus esiintyä vähän selvemmin kokoomuksesta erottautuvana puolueen pj:na. En ole eri mieltä ja muistutan ryhmän tällaista ohjelmatyötä jo pitkään esittäneen, mm. periaatteessa hyväksytyssä mutta täysin haudatussa puoluekokousaloitteessaan. En salaa näkemystäni siitä, mikä ja miksi Lipposessa on puolueelle ongelma, eikä Lauri taida olla itse asiassa eri mieltä, toteaa vain että tämän johdon kanssa vaaleihin on kuitenkin mentävä ja siellä pärjättävä. Vaalien jälkeisen elämän suhteen otamme molemmat vakavasti sen mahdollisuuden, että riittävän huonosti menneiden vaalien jälkeen SDP:ltä ei edes kysytä haluaako se hallitukseen ja kenen kanssa, ja olemme myös sitä mieltä että kepun kanssa yhteistyötä ei pidä ennalta sulkea pois, vaikkei sitä miksikään tavoitteeksi ottaisikaan.

Valittelen Laurillekin sitä, että ryhmän pj:na toimiminen on aika yksinäistä puuhaa, etenkin sen jälkeen kun [Matti] Louekoski, [Matti] Puhakka ja [Pertti] Paasio ovat kaikki ottaneet ryhmästä pitkät. Hän ymmärtää asian, ja väittää että Lipponenkin ymmärtäisi ongelmani ja suhtautuisi muutoinkin kunnioittavasti ja positiivisesti minuun. Se voi olla tottakin, mutta minä en samaan vastavuoroisesti kykene. Ehkä minäkin ajattelisin toisin, jos näkisin että asiat Lipposen kanssa toistuvista ristiriidoista huolimatta menisivät niin kuin pidän suurin piirtein hyväksyttävänä. Lipposellahan ei sellaista ongelmaa minun kanssani ole, että olisin yhdessäkään varsinaisessa asiassa estänyt hänen politiikkaansa toteutumasta.

Torstai, 15. tammikuuta

Aamulla phs:ssa on syytä vetää kruksi seinään, kun Lipponen ensi kerran poliittisesta tilanteesta puhuessaan ilmaisee ärtymystään [Raimo] Sailaksen puheisiin. (Sailas oli viikko sitten VKL:n kokouksessa julistanut että ensi vaalikaudella EMU edellyttää tuloverojen laskua ja että poliitikkojen kuuluu käydä arvokeskustelua siitä, mistä tämän edellyttämät leikkaukset tehdään). Eri asia on, ettei ärtymys välttämättä johdu siitä, että Lipponen olisi eri mieltä Sailaksen kanssa, tuntuu siltä että hän ainakin osin heijastaisi [Sauli] Niinistön ärtymystä. Muutoin Lipponen tuntuu ensi vuoden budjettiraameista puhuessaan olevan huolestuneempi valtion velan kuin työttömyyden nujertamisesta.

Kokouksen jälkeen vaihdan [Tarja] Halosen kanssa pari sanaa suur-lähettiläshankkeestani. Vahvistan hänelle, etten ole Prahasta kiinnostunut, preferenssini on Oslo, kakkosena Wien, kuten Ahtisaarellekin kirjoitin. Kun Halosen mukaan Wieniin on ilmoittautunut UM:n sisältä mm. [Tom] Grönberg ja [Eikka] Kosonen, se ei ole järjestettävissä, mikä sopii minulle koska Osloon olisimme Marjan kanssa lähinnä valmiit siirtymään. [Ole] Norrback-ongelma on luku sinänsä. Vaikka hän ei ole ilmoittanut vielä selvästi haluaako hän jatkaa puoluekokouksen jälkeen RKP:n pj:na, on ankkalammikon keskustelu hänen seuraajastaan jo lähtenyt liikkeelle sellaisella vahvuudella, että siinä alkaa olla jo työnnön makua.

Lounas Matti Ahteen kanssa Veikkauksen johdon toimistossa Pohjois-Espalla. Myöhästymiseni ei haittaa, sillä Ahde on vielä enemmän myöhässä. Matti kehuu, miten hyvin Veikkauksella menee ja lobbaa vähän arpa-jalaislain uusimista. Puolueen tilan ja Lipposen ongelman näemme hyvin samankaltaisesti, mutta eipä taida kummallakaan olla siihen mitään vaikutusmahdollisuutta. Ahde valittelee, ettei puolueella ole ollut missään työryhmässä tms. hänelle mitään käyttöä seitsemään vuoteen. Lipposta hän ei edes työasioissa ole päässyt yrityksistään huolimatta tapaamaan. Sivuumme myös Ahtisaaren kunniamerkkipolitiikkaa. Se että hän on lyhyessä ajassa myöntänyt korkean suomalaisen prenikan sekä Indonesian metsä-

ministerille että UPM:n indonesialaispartnerin Aprilin pääjohtajalle on herättänyt Suomessa hyvin voimakasta ja aiheellista kritiikkiä, kun vielä samanaikaisesti [Haj Muhammed] Suharton diktatuuri on Aasian talouskriisin myötä alkanut pahasti horjua. Ahdekin pitää mitaleita virheenä ja pääsyyllisenä ritarikuntien pj. [Jaakko] Iloniemeä, jota Ahtisaari Matin mukaan muutoinkin liiaksi uskoo ja kuuntelee. Matti, joka antaa ymmärtää tapaavansa säännöllisesti Ahtisaarta, sanoo aikovansa tämän sanoa suoraan Marallekin.

Maikkarin uutiset käy haastattelemassa Ahtisaaren Indonesia-kunniamerkeistä. Minäkin olen toissapäivänä kysyttäessä lausunut varsin kriittisesti Ahtisaaren mitaliratkaisuista Iltalehdelle, jonka jatkoa tämäkin haastattelu on. – Tänäa tulee kutsu [Päivi] Hertzbergin ja Lipposen kirkkohäihin. Sitäkin joudun kommentoimaan Radio Novalle, ja totean ettei tapahtumalla ole mitään tekemistä SDP:n suosion ja vaalimenestyksen kanssa, se ratkeaa ihan muualla.

Iltpäivällä sos.dem. hallitusryhmä Smolnassa. Asiana on [Jouko] Skinnarin vetämän ylivelkaantumis-työryhmän esitykset, joita voi pitää pääosin hyvinä, eri asia kuinka riittävinä.

Perjantai, 16. tammikuuta

Tarjoan suuren vk:n sihteeri- ja avustajakunnalle lounaan Presidentissä kiitoksena hyvästä työstä ja yhteistyöstä. Samalla käymme iltpäiväkokouksen listan lävitse.

Vajaan tunnin kestävässä vk:ssa ministereistä Niinistö sekä ”ministerin ja kansliapäällikön estyneenä ollessa” MMM:n Jarmo Vaittinen.

Maanantai, 19. tammikuuta

Tänäa alkaa ek:ssa viikon mittainen ranskan tehokurssi. Tehokasta, kun oppilaita ei ole viittä enempää.

Välillä käyn Eläke-Sammossa lounaalla Markku Hyvärisen kanssa. Tarkastelemme poliittista tilannetta hyvin samalla tavoin ja olemme mm. huolissamme siitä, ettei valtionyhtiöiden yksityistämismästä ole vielä saatu hillityksi. Markku myös ilmoittaa minun asiaa kysymättä, ettei näe IVO–Neste-järjestelyissä mitään järkeä. Emme liioin salaa toisiltamme, että mielestämme SDP:n pulmat kulminoituvat Lipposen. Markku pohdiskelee, että jos vaalit menevät SDP:ltä todella heikosti, mikä hänestä ei ole vain mahdollista vaan näillä näkymin todennäköistä, niin SDP:tä ei pahemmin vaalien jälkeen hallitukseen kysellä. Jos niin käy, alkavat paineet Lipposen vaihtamiseen puoluekokouksessa nousta todella koviksi, ellei Lipponen jo itse katso ettei hän halua oppositiojohtajana jatkaa. Siinä tilanteessa minä olen Markkun mukaan yksi niistä 2–3:sta, joihin katseet mahdollisena uutena pj:na kohdistuvat, ja tällaista asiaa tulisi valmistella jo ennen vaaleja. Sanon että minulle kysymys siitä, aionko ylipäättänsä olla seuraavissa ek-vaaleissa mukana,

on vielä avoin. Se saa Markun miltei hätäntymään ja toteamaan, että luopumiseni olisi todella iso isku SDP:lle, sillä olen sen verran tärkeä symbolihahmo niin suurelle joukolle. Rauhoitan häntä jatkamalla, että en silti ole vielä poisjäämiseen päätenyt, sillä yksi tarkoitukseni tapaamisellemme on kysyä häneltä, olisiko hän/Eläke-Sampo valmis olemaan mukana vaalityössäni ja -rahoituksessani, jos ehdolla olen. Vastaus molempiin on selvä kyllä. Markku kysyy, mitä olen ajatellut kampanjani suuruudeksi. Kerron että se oli viimeksi n. 50 000 mk, mutta tuskin voi ensi kerralla jäädä alle 100 000:n. Kysymykseen summan koosta en osaa vastata mitään, ja kun Markku kysyy olisiko 50 000 sopiva, en voi muuta kuin todeta että varmasti ainakin riittävä. Markku jatkaa, että firmalla on ollut tapana tasapuolisesti tukea työeläkejärjestelmän ystäviksi tiedettyä kokoomusta ja SDP:tä, puoluetta ja 2-4:ää ehdokasta, eikä usko että asiassa syntyy mitään ongelmia. – Näin olisi siis vaalirahoituskin kunnossa, jos ehdolle lähtisin.

Tiistai, 20. tammikuuta

Aamulla Finnfundin hn:ssa valitaan uusi hallitus, jota Jermu Laine on pohjustanut siten, että puheenjohtajuus siirtyy UM:n kauppapoliittiselta osastolta KYO:lle. Eri asia on, pelastaako enää mikään yhtiötä joutumasta Vera-ryhmän esitysten mukaisesti uuden Vientiluotto-Keran sulauttamaksi. Asia on tänään taas ministerivk:ssa, mistä Folke Sundman Haaviston kanssa keskusteltuaan eilen soitti kertoen Pekan jo olevan luovuttamassa asiassa. Koetin Folken kautta viestiä, ettei vielä pidä luovuttaa, mutta en tiedä menikö sanoma perille.

Iltapäivällä jatketaan ranskantunteja, sitten kiiruhdan Haukilahteen, jossa tuotantotalo Wernessä nauhoitetaan [Ruben] Stillerin ohjelma. Keskustelen aluksi 10 minuuttia Indonesiaan myönneistä kunniamerkeistä Kalle Sysikasken ja UM:n protokollapäällikkö Henry Söderholmin kanssa. Söderholm on aika stereotyyppinen diplomaattilöytö, jonka mielestä ko. kunniamerkkijakelussa ei ole mitään huomauttamista.

Keskiviikko, 21. tammikuuta

Hallitusryhmässä tulee lista-asiana esiin aluepoliittisia laajennettuja poistoi-oikeuksia koskevan lain vahvistamatta jättäminen. Esittelijänä on Skinnari ja syy on se, että komissiosta on huomautettu ettei tämä olisi kilpailusääntöjen mukaista. Kuitenkin kyse on samansisältöisestä lainsäädännöstä, joka Suomessa on ollut jo pitkään voimassa ja joka jo ETA-neuvotteluissa todettiin EU-sääntöjen mukaiseksi ja johon esim. ESA ei puuttunut kun siitä ilmoitus sinne jätettiin. Acquis ei näiltä osin ole sen jälkeen muuttunut, joten nostan asiasta äläkän ja asetan kyseenalaiseksi sen, että hallitus jättäisi vahvistamatta ek:n tuoreeltaan hyväksymän lain vain sen vuoksi, että jokin alempi virkamies EU:ssa on muuttamassa tulkintaansa acquis'ta.

Näen asiassa myös tarpeetonta mallioppilaan käyttäytymistä, pidän parempana lain vahvistamista, ja jos komission huomautukset jatkuvat niin palataan asiaan. Keskustelussa muutkin ovat enimmäkseen samaa mieltä. Lopputulos on, että Skinnari harkitsee asiaa uudelleen. Hän sanoo itsekin puhuneensa ek:ssa juuri niin kuin minä, mutta asia on vähän erinäköinen kun joutuu siitä vastuuseen, mikä on todellista hätävarjelun liioittelua sillä yksikään EU-ministeri ei minun tietääkseni ole vielä missään kärsinyt siitä että esittelee EU:n mahdollisesti myöhemmin sopimuksenvastaiseksi tulkitsemaa lainsäädäntöä.

Iltakoulussa mm. vaalilait. [Kari] Häkämies esittää, että seuraavat ek-vaalit hoidettaisiin täsmälleen nykyisen vaalipiiriin mukaisesti ja että 2003 vaaleissa yhteensä 10 kuntaa vaihtaisi vaalipiiriä maakuntajaon pohjalta. Eurovaaleissa hän esittää nykyistä käytäntöä. Keskustelun jälkeen näin myös päätetään, tosin siten että 2003 vaalipiirijakoon voidaan vielä erikseen palata vaikka ek:lle nyt esitetään puhtaasti nykyisiin maakuntiin pohjautuvaa vp-jakoa. Tuen sitä, että asiaan vielä palataan. Ajattelen Uudenmaan vp-jakoa, en tosin siten että tehtäisiin kuten maakuntaliitto ja Uudenmaan demarit esittävät ja jaettaisiin nykyinen piiri kahtia Itä- ja Länsi-Uudenmaan vaalipiireihin, vaan sitä että pääkaupunkiseutu saataisiin vihdoin omaksi vaalipiirikseen. Eurovaaleista en puhu, olen vain tyytyväinen, että phs:n kanta jonka mukaan alueellinen ehdokasasettelu olisi ollut ainoa mahdollinen, tulee näin jyrätyksi.

Iltakoulussa Hemilä esittelee metsäpoliittisen selonteon, joka saa – enemmän tosin valmistelutapansa kuin sisältönsä vuoksi – niin ankaraa kritiikkiä, että koko selonteosta luovutaan ja siirrytään suoraan metsäohjelman valmisteluun. Kritiikissä heijastuu myös ympäristöjärjestöjen arvostelu sisällöstä, eikä kukaan kannata Hemilän esitystä siitä, että selonteon valmistelu olisi jatkunut hallituksen ek-ryhmien maa- ja metsätalousvastaavien kanssa (kepun viidennen kolonnan, joksi Soininvaara tätä [Kari] Rajamäen ja [Erkki] Pulliaisen koplaa minulle nimittelee). Hemilä vaikuttaa pettyneeltä, mutta voi syyttää itseään. Substanssista tosin en sano mitään, koska saan ehdotuksen käsiini vasta kokouksessa.

Smolnasta Tradekan juhlasaliin Käenkujalla, jossa phs:n ja työryhmävetäjien yhteispalaveri. Jukka Pekkarinen esittelee talouspoliittisia näkymiä ja ohjelmavalmistelua vaaleja varten, mutta aika varovaisesti ja keskeisiin rakennekysymyksiin kantaa ottamatta, ja joka tapauksessa hyvin teknokraattisesti.

Torstai, 22. tammikuuta

Phs:ssa kuunnellaan ruotsalaista vaalikonsulttia. Osallistun keskusteluun arvioimalla hänen keskittymistään anglosaksisiin esimerkkeihin, joiden relevanssin ja sanoman asetan Pohjoismaissa ja Suomessa kyseenalaiseksi. Totean myös, että se miten demokraatit ja työväenpuolue palasivat valtaan USA:ssa ja Englannissa ei ole

siksikään kovin relevanttia, että me palasimme näyttävästi jo kolme vuotta sitten ja nyt on kyse siitä, miten jotenkin säilyttäisimme asemamme, eikä sitä ratkaise kamppailu reaganismiin ja thatcherismiin hurautaneen keskiluokan kannatuksesta vaan se, miten omat entiset ja potentiaaliset syrjäytyneet kannattajamme saadaan äänestämään. Konsultti sanoo olevansa samaa mieltä, ja kokouksen jälkeen [Markku] Jääskeläinen ja [Pentti] Parmanne tulevat erikseen vahvistamaan, että keskusteluissa puoluetoimiston kanssa oli nimenomaan lähdetty siitä mistä minäkin.

Lounastan Osku Pajamäen kanssa Bottalla. Päivittelemme puolueen tilannetta – sanan monimuotoisessa merkityksessä. Osku on tavannut Jukka Halosen, joka oli, Oskun mukaan ehkä häpeileväksi tulkittavan vaisusti, kertonut ryhtyneensä Päivi Hertzbergin ek-vaalipäälliköksi. Kun tämä jo pitkään spekuloi ehdokkuus vahvistuu, siinä on minulle yksi lisäsyy olla asettumatta enää itse ehdolla. Osku lausuu myös pettymyksensä Ahtisaareen, jonka vaalityössä hän alusta alkaen oli innolla mukana. Pientä lohtua hän kertoo saaneensa presidentin uudenvuoden puheen siitä kohdasta, jossa tämä oli tuominnut oman käden oikeuden turkistarhojen puolustamisessa. Vähästäpä Oskukin lohtunsa saa, minkä hän myöntääkin.

Perjantai, 23. tammikuuta

Isossa Pajassa on Outi Pukkilan vetämä Ylen aikaisen puolen tunnin suora lähetys sarjassa ”H:gin ja Uudenmaan kansanedustajat kuulijoiden tentissä”. Odotin että lähinnä puhuttaisiin eläkeläisten asioista kun keskellä päivää ollaan studiossa, mutta melkein koko aika käsitelläänkin H:gin (ja Vantaan) terveyden- ja vanhustenhoidon surkeaa tilannetta. Joku soittaja myös kysyy minulta aatteiden katoamisesta lukien johdannossaan minut Ahteen, [Erkki] Liikasen ja [Ulf] Sundqvistin tapaan [Kalevi] ”Sorsan lellikkeihin”, mihin voin suhtautua aikamoisella huumorilla.

Haavisto soittaa vastauksena soittopyyntöni. Aiheena on Finnfundin tulevaisuus. Asia on edelleen ministerivk:ssa pöydällä ja [Antti] Kalliomäki ajaa jyrkästi kantaansa. Hänen suhtautumisessaan on sellaista possessiivisuutta joka ei ole ihan sopusoinnussa sen kanssa, ettei Finnfund ainakaan vielä ole KTM:n alainen laitos. – Myös Skinnari soittaa, hän pätkäilee yhä, vahvistuttaako EU:n komission pannaan julistama investointitukilaki, mihin häntä rohkaisen, vai jättääkö vahvistamatta kuten hänen virkamiehensä esittävät.

Suuressa vk:ssa Halonen sekä Häkämies ja [Jan-Erik] Enestam. Kokous jää vaille päätösvaltaa. Kaikki kepulaiset ja yksi varamiehensäkin on paikalla, mutta demareista pj:n lisäksi vain Alho ja [Mikko] Elo ja kokoomuksesta ei absoluuttisesti ketään. Tilanne on kiusallinen, vaikkei listalla oleellisia päätösasioita olekaan.

Ek:sta TUL:n vuosipäivän vastaanotolle. Ainakin kolme ihmistä tulee kiittämään tämänpäiväisestä radioesiintymisestäni. Yhtä monta tulee luokseni niitä, jotka vä-

littävät huolensa SDP:n nykypolitiikasta ja vaalinäkymistä. Yllättävin näistä on ent. puoluejohtaja Seppo Puhakka, joka erityisesti kauhistelee sitä miten Lipponen Huhmarin toimitsijapalaverissa oli kaiken sosialidemokratian sivuuttavalla pääministeresiintymisellään masentanut koko porukan.

Lauantai, 24. tammikuuta

Uutisia on hallinnut STT:n viimeviikkoinen uutinen hiihtäjä Jari Räsänen väitetystä hormonikäytöstä ja Hiihtoliiton johdon sekaantumisesta asiaan. Minultakin on pari lehteä kysynyt kommentteja jutun vaikutuksesta Esko Ahon asemaan ja siitä, tuleeko tästä kepun Sundqvist–Alho-juttu. Olen toppuutellut, että tuskin voidaan osoittaa Ahon itse sekaantuneen hormonijuttuihin ja muutoinkaan en usko asian heijastuvan politiikkaan. Nytemmin on ilmennyt että STT:n alkuperäinen uutisointi on ollut vähintäänkin huolimatonta ja liian leveällä pensselillä vedettyä; nyt STT nimenomaisesti toteaa, ettei Aho ole sekaantunut juttuun vaan kyse on eräästä Hiihtoliiton johtoa lähellä olevasta talousvaikuttajasta.

Vielä hullumpaa on USA:n uutistarjonta, jota hallitsevat Clintonin typerät naisjutut.

Maanantai, 26. tammikuuta

Illalla soittaa ensin Antti Satuli Brysselistä YAN-kokouksesta. Siellä olisi syntymässä poliittinen yksimielisyys Turkista tulevien pakolaisten säätelyohjelmasta, mutta se voi kaatua jos Suomi joutuu jättämään parlamenttivarauaman kuten suuressa vk:ssa perjantaina todettiin kun edellytettiin asian tuomista U-asiana. Sanon että kun kyseessä on ”political action programme”, jonka osat tulevat vielä erikseen käsittelemään, niin voisivat ajatella käytettävän puheenvuoron jossa ilman formaalista varaamaa todetaan, että lainsäädäntöä edellyttävät osat vaativat ek:n hyväksynnän. Pian lyhyen puhelun jälkeen soittaa Tarja Halonen ja kertoo juuri käyttäneensä senkaltaisen puheenvuoron jota olin esittänyt, ja asia on nyt hyväksytty. Muistutan häntä kuitenkin siitä, että minä en ole mikään VPJ:n mukainen elin, vaikka toki annan suuren arvon sille että vk:n pj:aa kesken neuvoston kokousta konsultoidaan.

Tiistai, 27. tammikuuta

Pasilassa lounaalla Arne Wessberg informoi keväällä ek:aan tulevien radiolakien valmistelusta. Asia etenee Yleä tyydyttävästi, mutta Wessberg lobbaa minua saadakseen torjutuksi [Matti] Auran pyrkimyksen istuttaa Yleen nykyisen sisäisen johtokunnan ja hallintoneuvoston väliin ulkoisen johtokunnan, jonka Auran alkuperäisen ajatuksen mukaan ministeriö vielä nimittäisi.

Marianne Carlssonin vetämässä Kanal Ett -keskustelussa helikoptereista ja miinoista ovat lisäksi Tomas Ries, kenraali Karl-Gustav Muromaa ja Kimmo Sasi, eli

aikalailta 3–1-asetelma, jonka en silti anna lannistaa itseäni. Keskustelun päätyttyä kommentoin tv-uutisille Kari Häkämiehen viikonvaihteessa Tampereella sattuneen ”mustavihreiden” mielenosoittajien ja poliisien välisen nahinoinnin vuoksi antamaa haastattelua, jossa tämä oli väläyttänyt mielenosoitusoikeuden rajoittamista. Torjun jyrkästi tällaiset kaavailut, paitsi ek-ryhmän pj:na myös kokeneena ent. mielenosoittajana, kuten haastattelija muistaa muistuttaa.

Keskiviikko, 28. tammikuuta

Iltapäivällä hallitusryhmä Smolnassa. Lista-asioissa mm. maaseutupoliittisen selvitysmiehen asettaminen, ja puheenvuorossani problematisoin koko selvitysmiesinstituution verrattuna viime vuosina hyljeksittyihin komiteoihin. Se ei vaikuta jo sovittuun ratkaisuun, tuskin tuleviinkaan. Puhuessaan valmistautumisesta kehysriiheen Lipponen on sitä mieltä, että turhaa dramatiikkaa säästötarpeista tulee jo markkinareaktioiden herättämisen välttämiseksi dempata. Hän antaa ymmärtää, että suuremmat ratkaisut jouduttaisiin tekemään (ja ongelmat kohtaamaan) ei vielä tässä kehysriihessä vaan kesäkuun budjettikehysriihessä. Jälleen kerran Paavo arvostelee tänäänkin verokeskustelua jatkanutta, nimeämättä jäänyttä (varmaan sen huomenna lehdistä voi lukea) VVM:n virkamiestä, ei taaskaan välttämättä sisällön vuoksi vaan siksi, että häntäkin jo ottaa päähän poliitikkojen päällystakeiksi heittäytyvät virkamiehet. Sisältöasioista ei puhuta, mutta Kalliomäki puheenvuorossaan varoittaa että energiaveron liikkumatila on hyvin kapea ja voi kohdistua vain kotitalouksien sähkönhintaan. Mielessäni häivähtää varmaan turhaksi jäävä toive, että tästä kehittyy vielä sellainen ristiriita, että vihreät lähtevät hallituksesta jolloin poliittinen turvapaikkamahdollisuutenikin jälleen palautuisi.

Smolnasta Juttutupaan, jossa on Kulttuurikaupunki 2000 -yhdistyksen keskustelu otsikolla ”Punainen unelma”. Puhetta johtaa Pekka Holopainen ja alustajina ovat Aimo Kairamo, Hannele Koivunen, Yrjö Rautio ja Suvi-Anne Siimes; minut on haastettu mukaan ”kommentaattoriksi”, joka kunkin alustuksen jälkeen esittäisi kommenttinsa. Ajatus on pöhkö ja koko asetelma tappava, minkä viestitin järjestäjille marraskuussa kun he minua mukaan pyysivät. Se ei kuitenkaan vaikuttanut suunnitelmiin enkä minäkään muistanut koko asiaa, ennen kuin valmis kutsu tilaisuuteen tuli ja oli jo myöhäistä kieltäytyä. Niinpä maksimissaan 7-minuuttiseksi sovitut neljä alustusta kestävät kaikki 15–20 minuuttia ja ennen kuin niihin päästään on Anna Veijalaisen liki puolituntinen Gudrun Esslin -monologi. Kieltäydyn komentoimasta alustuksista erikseen ja käytän sitten muiden jälkeen lyhyen 5 minuutin puheenvuoron, joka on varmaan yhtä sekava ja hyppelävä kuin sitä edeltäneet neljä puhetta, joissa on puhuttu vuodesta 1918, 60-luvusta, vasemmistoideologiasta, utopioista ja globalisaatiosta täydessä sekamelskassa. Ihmetyttää, että paikalla on kuitenkin liki 50 kuulijaa. Huomioni kiinnittyy siihen, miten Siimes puhuu pitkään

Suosittu päiväkirjasarja jatkuu: Erkki Tuomiojan merkinnöissä vuosilta 1998–2000 piirtyvät tarkasti näkyviin niin sisä- ja ulkopoliittiset kärhämät, EU- ja EMU- asiat kuin poliitikkojen tunnelmatkin

VUODET 1998–2000 merkitsevät Tuomiojalle kasvavan vastuun aikaa. Kevään 1999 vaalit ovat varoitus demareillekin, ja kovaa palautetta sataa kentältä. Hallitusneuvottelut ovat kiperät. Tuomioja astuu ensi kertaa ministeriksi, kaupp- ja teollisuusministeriön johtoon.

Talvella 2000 Suomen ensimmäiseksi naispresidentiksi nousee Tarja Halonen, jonka tuolille ulkoministeriksi istuu Tuomioja. Alkaa hänen pitkä kautensa ulko- ja turvallisuuspolitiikan keulilla. Mies sukkuoi vauhdilla ympäri maailmaa.

Tuomioja havainnoi tapahtumia päivittäin. Päiväkirjat ovat ajan tuoretta ja pitävää dokumentointia. Teos päättää poikkeuksellisen päiväkirjasarjan ensimmäisen vuosikymmenen.

	 9 789513 198527
www.tammi.fi	99.1 ISBN 978-951-31-9852-7